

Synergia w nieidealnym mieście „idealnym” – próby integrowania Zamościa

Jan Wrana

*Samodzielna Pracownia Architektoniczna, Wydział Budownictwa i Architektury,
Politechnika Lubelska, e-mail: j.wrana@pollub.pl*

Streszczenie: Zamość zrealizowane marzenie wielkiego hetmana koronnego Jana Zamoyskiego (1542-1605) to renesansowe „miasto idealne” którego początki sięgają roku 1579 – rozpoczęcia budowy miasta wg projektu włoskiego architekta Bernardo Morando (1540-1600). W układzie ówczesnego miasta można zauważyć odniesienia do teoretycznych prac Pietro Cataneo i Giorgio Mariniego. Już w roku 1580 Zamość uzyskał prawa miejskie, a po ośmiu latach stał się stolicą Ordynacji Zamojskiej. W okresie zaborów od roku 1822 funkcja miasta została wyprowadzona poza mury obronne na południowy-wschód od Zamościa, pełniącego wtedy funkcję „Twierdzy Zamość”. Obecnie „Stare Miasto” – ścisłe historyczne centrum miasta – zwane „perłą renesansu”, jest jedną z 16 dzielnic współczesnego miasta Zamość. Dzięki aktywności władz miejskich od lat 90-tych oraz pozyskanym środkom unijnym, prowadzony jest program rewitalizacji Starego Miasta – następuje zmiana wizerunku miasta oraz wzrasta aktywność społeczności lokalnej współpracującej z miastami partnerskimi. Poza rejonem historycznego Starego Miasta zauważalny jest problem dotyczący współcześnie większość polskich miast – chaos przestrzenny i dysonans w strukturze przestrzennej. O możliwych w przyszłości działaniach w celu przywrócenia spójności i harmonijnego wizerunku Zamościa, jako jednego z przykładów dla polskich miast, odbywały się pierwsze Ogólnopolskie Studenckie Warsztaty „Synergia w Architekturze Lublin – Zamość 2015” zorganizowane w dniach 23-26 września 2015 roku¹ przez Samodzielną Pracownię Architektoniczną Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej, Fundację Rozwoju Politechniki Lubelskiej oraz Fundację Na Dużą Skalę z siedzibą w Poznaniu. Rejonem określonym w pierwszych warsztatach był teren Rotundy (w której obecnie jest Muzeum Martyrologii Zamojszczyzny) wraz ze znajdującym się w sąsiedztwie zalewem Ośrodka Sportu i Rekreacji, zlokalizowane w centrum Zamościa, w niewielkiej odległości od Zabytkowego Starego Miasta.

Słowa kluczowe: miasto idealne, miasto zwarte, dbałość o jakość przestrzeni miejskiej, synergia.

1. Wstęp

Historyczna rola Zamościa jako kolebki polskości i kultury narodowej oraz miejsca jednego z największych w Polsce skupisk dóbr kultury o najwyższych wartościach zabytkowych to

¹ Pomysłodawcą warsztatów był J. Wrana, (założyciel i kierujący SPA od 2008 roku – Samodzielną Pracownią Architektoniczną) zainspirowany przez profesora Z. Bacią koncepcją cyklicznych spotkań podczas warsztatów „HABITATY 2014”, w których czynny udział brali asystenci pracujący w SPA – Piotr Gleń i Aleksandra Jarocka -Mikrut.

przesłanki skłaniające samorząd Zamościa do podjęcia wysiłków na rzecz zapewnienia miastu rangi ośrodka odgrywającego znaczącą rolę w województwie lubelskim, Polsce i zjednoczonej Europie. Uwzględniając motywy mieszkańców, uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne, w tym przynależność Polski do Unii Europejskiej, a zatem możliwość korzystania z funduszy strukturalnych tej organizacji, wizję rozwoju Zamościa sformułowano hasłem: *Zamość to regionalne centrum kulturalno-gospodarcze u wschodnich granic Unii Europejskiej, miasto wygodne dla mieszkańców, atrakcyjne dla turystów*².

2. Zarys historii Zamościa

Zamość, spełnione marzenie hetmana Jana Zamoyskiego (1542-1605) i zrealizowane miasto idealne³, położone w południowej części województwa lubelskiego, jest obecnie jedną z 16 dzielnic miasta o tej samej nazwie. Początki ośrodka sięgają roku 1579, kiedy to rozpoczęła się budowa miasta; rok później Zamość otrzymał prawa miejskie. W 1589 roku został stolicą Ordynacji Zamojskiej. Pierwotnie miasto nosiło nazwę Nowy Zamość, w celu odróżnienia od starej osady Zamość, mieszczącej się na północ od nowopowstałego ośrodka. Wkrótce jednak osada przyjęła nazwę „Stary Zamość”, a Zamościem zostało nowe miasto. Powstanie Zamościa było sprawą bezprecedensową. Zbudowanie prywatnego miasta, w dodatku na surowym korzeniu, wiązało się z ogromnym ryzykiem i jeszcze większymi kosztami. Przedsięwzięcie Zamoyskiego i Morando okazało się jednak sukcesem, a już na przełomie XVI i XVII wieku Zamość był ważnym centrum naukowym i kulturalnym.

Rys. 1. Archiwalny plan Zamościa. Źródło: Foto Polska.eu

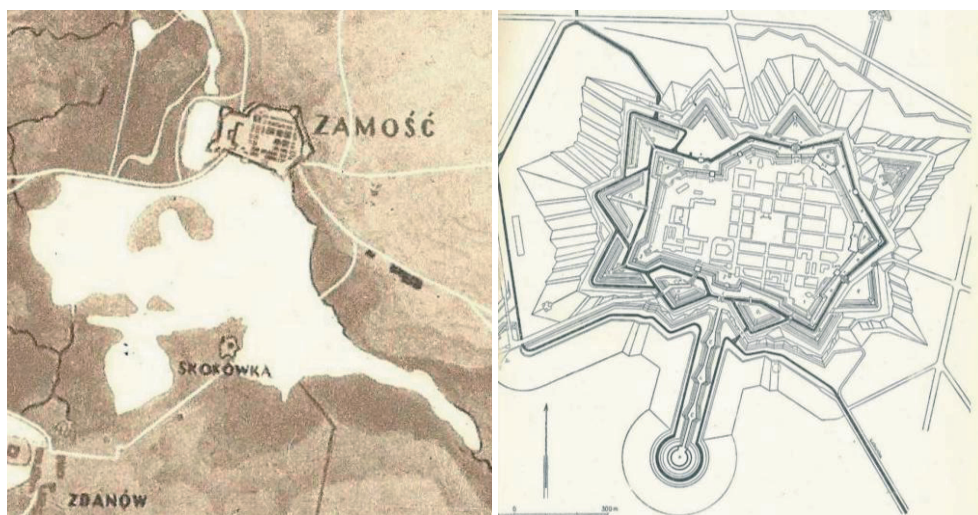
² *Strategia Rozwoju Miasta Zamość na lata 2008-2020*, Zamość, grudzień 2007.

³ Z. Paszkowski, *Miasto idealne w perspektywie europejskiej i jego związki z urbanistyką współczesną*, TAiWPN Universitas, Kraków 2011, s. 17: "(...)Powstanie pojęcia „miasto idealne” zawdzięczać można pierwszym renesansowym traktatom poruszającym w kompleksowy sposób zagadnienia miasta, jako spójnego tworu urbanistycznego: traktatowi *La citta ideale* autorstwa Bartolomeo Ammanatego, opublikowanemu przed rokiem 1584 i traktatowi *Giorgio Vasariego Młodszego*, opublikowanemu w roku 1598", s. 20: „(...)”Idealizm miasta” zawiera w sobie tęsknotę za przestrzenią wspólnego zamieszkiwania, minimalizującą problemy egzystencjalne, a wywołującą poczucie zadowolenia z życia. Inny jest natomiast punkt widzenia władzy: dla sprawowania skutecznego władztwa nad przestrzenią potrzebny jest ład przestrzenny. Ład przestrzeni miasta, jego idealny kształt, zwiększa możliwość kontroli nad wszelką aktywnością mieszkańców”.

Założenie urbanistyczne, czerpiące z renesansowych miast idealnych, zaprojektował Włoch Bernardo Morando (1540-1600). W układzie miasta można zauważyć odniesienia do prac teoretycznych Pietro Cataneo i Giorgio Martiniego, dwóch włoskich urbanistów⁴.

Miasto zamknięte zostało murami w kształcie nieregularnego pięcioboku, wydłużonego w kierunku pałacu – rezydencji Zamojskich. Ulice poprowadzone zostały w układzie szachownicowym – ortogonalnym. Centrum założenia stanowił Rynek Wielki w kształcie kwadratu o wymiarach 100 x 100m, który uzupełniały dwa mniejsze rynki – Solny (handlowy) i Wodny (reprezentacyjny). Oprócz licznych kamienic na terenie miasta znajdowały się: ratusz (z dobudowanymi w XVIII wieku imponującymi schodami), katedra, kościoły i klasztory reformatów oraz franciszkanów, wyższa uczelnia Akademia Zamojska oraz synagoga. Całość założenia otrzymała harmonijny i regularny układ, uruchomiono wówczas także wodociągi i kanały⁵.

W Zamościu spotkały się liczne religie, a wyrazem tej różnorodności była obecność w mieście świątyń wyznania rzymskokatolickiego, greckokatolickiego, ormiańskiego, prawosławnego oraz żydowskiego. Wieloreligijne społeczeństwo zgodnie koegzystowało, tworząc barwny tygiel. W odróżnieniu od wielu miast Rzeczypospolitej, w Zamościu nie zyskał poparcia ruch chasydzki, popularny m.in. w Lublinie.

Rys. 2. Zamość w XVIII wieku. Pod nazwą „Skokówka” umieszczono Zamczysko; widoczne Wielka i Mała Zalewa

Rys. 3. Plan Twierdzy z 1856 r., widoczna wzniesiona dwadzieścia lat wcześniej Rotunda. Źródło: Herbst S., *Zamość*. Inst. Urbanistyki i Architektury, 1954

⁴ A. Gawlikowski, *Ulica w strukturze miasta*, COB-PBO, Warszawa 1989, s. 19: „(...) Prace twórców renesansowej włoskiej szkoły urbanistycznej, takich jak Leon Battista Alberti, Antonio Averline zwany Filarete, Francesco di Giorgio Martini, Leonardo da Vinci oraz twórców Konreformacji jak Antonio da Sangalle, Baldassere Peruzzi, Sebastiano Serlio, Pietro Cataneo, Andrea Palladio, Giorgio Vasari lub Vincenzo Scamozzi, uznawane są (za: Zarębska T., *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*, PWN, Warszawa 1971) za fundament koncepcji miasta nowożytnego. Wpływy włoskie przeniknęły nie tylko do innych krajów Europy, w tym do Polski, ale także sięgnęły poza ten kontynent”.

⁵ U. Fidecka, *Kamienice ormiańskie w Zamościu*, Muzeum Okręgowe w Zamościu, Wydawnictwo ZSL, 1989.

W latach 1628-35 Tomasz Zamoyski wznosił na południe od murów miasta, za sztucznie spiętrzonym stawem, podmiejską rezydencję Zamczysko. W tym zamku oddziały Bohdana Chmielnickiego założyły w 1648 r. obóz oblężniczy; spalony został przez nich budynek mieszkalny, nie odbudowano jej, a mur obronny zapewne celowo rozebrano, przygotowując się do kolejnego oblężenia w 1656 roku. To pierwsze oblężenie twierdzy Zamość wykazało jak niefortunnie zlokalizowana została podmiejska rezydencja. Po trwającym ponad 300 lat sukcesywnym rozbieraniu i rozgrabieniu jej murów, odsłaniane fundamenty sprawiają wrażenie rozpoczętej i nigdy nie ukończonej budowy.

Przez wieki Zamość pozostawał w granicach miasta renesansowego, zamkniętego fortyfikacjami obronnymi. Duże zmiany przyniosły czasy zaborów, a szczególnie XIX wiek. Od roku 1822 funkcja miasta została wyprowadzona poza mury obronne na południowy wschód od Zamościa, który przekształcono wówczas w twierdzę. Powstała wtedy „Nowa Osada” z Nowym Rynkiem o wymiarach 90x150 m, zlokalizowana na rozwijającym się wówczas trakcie Lwowskim. O randze Nowego Miasta świadczy fakt, iż w okresie Królestwa Polskiego właśnie w nim mieściły się władze miejskie. XX wiek i czasy powojenne przyniosły kolejne zmiany. W roku 1954 z „Nowej Osady” wydzielono 5 odrębnych zespołów (posiadających status dzielnic). W następnych dekadach miasto sukcesywnie się rozrastało, powstawały nowe dzielnice mieszkaniowe, z zabudową zarówno jedno- jak i wielorodzinną.

3. Zamość obecnie

W chwili obecnej Zamość liczy ok. 65 tysięcy mieszkańców, jest najważniejszym miastem regionu Zamojszczyzny, a także znaczącym ośrodkiem kulturalnym, edukacyjnym – zarówno w skali województwa lubelskiego, jak i całej Polski.

Od roku 1992, kiedy to Zamość został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, zaobserwować można wzmożony ruch turystyczny, a co za tym idzie – rozwój branży związanej obsługą zwiedzających.

Większość zwartej zabudowy Zamościa skupia się w postaci klinów ciągnących się na północ (w kierunku Lublina) i wschód (w kierunku Lwowa – Nowe Miasto) od położonego w centrum Starego Miasta. Historyczna zabudowa, dzięki rewitalizacji dawnych fortyfikacji, w dużym stopniu zachowała swą odrębność.

Tereny przemysłowe skupiają się w północno-wschodnim fragmencie miasta. Na południowy zachód od Starego Miasta rozciąga się tereny praktycznie niezabudowane, z zielenią ogródków działkowych, lasem i zalewem OSiR.

Zamość schematycznie można podzielić na dwie części – Stare Miasto i „resztę”. Rejon obejmujący renesansowe założenie jest zadbane, sukcesywnie remontowany i może być uznawany za przykład wzorcowo pielęgnowanego zabytku. Poza „miastem idealnym” rozciąga się jednak normalne miasto – które cierpi na przypadłości typowe dla polskich ośrodków średniej wielkości. Są to m.in. postępująca suburbanizacja, chaos przestrzenny i konieczność rewitalizacji osiedli mieszkaniowych.

3.1. Problemy struktury przestrzennej

Tereny położone poza ścisłym centrum Zamościa borykają się z problemem dotyczącym większości polskich miast, chaosem przestrzennym. W efekcie powstają rozległe, nie uporządkowane przestrzenie, wymagające uregulowania i naprawy, a także przemyślanej modernizacji i kontynuacji.

Rozwój przestrzenny Zamościa w XX wieku to połączenie wielu mniejszych założeń o zróżnicowanym charakterze, tworzących dość nieuporządkowaną mieszankę. Ta tendencja jest współcześnie kontynuowana, gdy rozwijają się nieuporządkowane przedmieścia domów jednorodzinnych oraz pojawiają się zamknięte osiedla deweloperskie. Nowe budynki mieszkalne, zarówno jedno-, jak i wielorodzinne, nie tworzą spójnej całości z sąsiedztwem.

Konieczne są działania scalające miasto, m.in. poprzez architekturę integracyjną (społecznie i przestrzennie), które sprawią, że miasto stanie się zwarte, harmonijne i przyjazne. Szansą na przywrócenie spójności jest rewitalizacja kolejnych dzielnic, zaczynając od zakończenia rewitalizacji fortyfikacji Starego Miasta, poprzez Nowe Miasto i tereny śródmiejskie, po rejony podmiejskie. To program o szerokim zakresie działań, finansowany m.in. ze środków unijnych, który może wpłynąć na proces scalania miasta w strukturę spójną.

Rys. 7,8. Kramy na Rynku „Nowego Miasta”, fot. J. Wrana 2014

3.2. Dziedzictwo historyczne

Zamość, a dokładniej jego najstarsza część, nazywany jest „perłą renesansu” i „Padwą północy”. Wartość zabytkowego zespołu urbanistycznego jest niepodważalna, a sama historyczna tkanka otoczona jest troską i poddawana konserwacji. W ostatnich latach prowadzona jest również restauracja fortyfikacji Starego Miasta. Zamość znakomicie wykorzystuje historyczne dziedzictwo⁶ – jest jednym z najchętniej odwiedzanych polskich miast, tłumnie odwiedzanych przez turystów zarówno z Polski, jak i z całego świata.

W Zamościu wciąż obecne są echa wielokulturowego dziedzictwa – jak choćby w przypadku ormiańskich kamienic, symbolu miasta, czy stosunkowo licznych obiektów przypominających o historii zamojskich Żydów, m.in. dawnej mykwy przy ul. Zamenhofa (obecnie klubu muzycznego) i synagogi staromiejskiej, w której mieści się obecnie Centrum „Synagoga”, które organizuje wystawy, koncerty i zajęcia edukacyjne. Zmodernizowany obiekt stał się również siedzibą Multimedialnego Muzeum Historii Żydów Zamościa i Okolic oraz lokalnych organizacji pozarządowych zajmujących się kulturą, mieści się w nim także punkt informacyjny. Centrum to wzorcowy wręcz przykład rewitalizacji i wprowadzenia nowej funkcji, szanującej pierwotną funkcję obiektu.

Problemem jest niematerialne (duchowe) dziedzictwo związane z wielokulturowością. To pamięć o zgładzonych Żydach, o Akcji Zamość (akcji wysiedleńczej społeczności polskiej, w celu przygotowania miejsca dla osadników niemieckich) i ludzkich dramatach związanych z Rotundą – miejscem kaźni. Konieczne jest upamiętnienie tych faktów, jednocześnie pamiętając o potrzebach integracji mieszkańców Zamościa.

Rys. 9. Uczestnicy Warsztatów „Synergia w Architekturze Lublin-Zamość 2015” pod zamojskim ratuszem, 23.IX. 2015 r. Źródło: Archiwum Warsztatów Studenckich „Synergia w architekturze”, SPA WBIA, PL

⁶ J. Wrana, A. Jarocka-Mikrut, P. Gleń, *Historical reenactment szansą popularyzacji zabudowań Zamościa. Odtwórstwo historyczne na przykładzie Zamojskiego Bractwa Rycerskiego*, rozdział w monografii *Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa*, praca zbiorowa pod red. Bogusława Szymygina, PKN ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa 2014, s.273-283.

4. Zjawisko synergii

Synergia – motto przewodnie warsztatów i konferencji – to tzw. wartość dodana ($2+2=5$), ponadsumatywność. Mamy z nią do czynienia, gdy całość (suma synergiczna) stanowi większą wartość niż suma arytmetyczna części składowych. Twórcą tego terminu był R.B. Fuller. Z synergią spotykamy się między innymi w medycynie, gdy zastosowanie dwu lub więcej leków razem daje lepsze rezultaty niż każdy z leków osobno. Zjawisko to występuje również w formie abstrakcyjnej (nie tylko w odniesieniu do arytmetyki), także w architekturze, jego przykładem jest *genius loci*⁷.

W monografii *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych* Aleksander Böhm pisze:

*Człowiek staje w obliczu chaosu w tworzonym przez siebie środowisku, jak niegdyś stał w obliczu chaosu nieznanemu sił przyrody. Nie sposób nie zauważyć tej analogii. (...) W tym miejscu wypada postawić pytanie: Gdzie szukać śladów synergii w architekturze? Największe możliwości stwarza tu właśnie miasto. W jego wnętrzu rodzą się niezliczone związki przestrzenne, które gdy podporządkowane są twórczej idei, owocują w postaci dzieła sztuki (...)*⁸.

Suma miasta, dobrej architektury oraz integrującej przestrzeni publicznej może właśnie okazać się wartością synergiczną. Odpowiednio zaprojektowany budynek, estetyczny wizualnie i funkcjonalny, może wpływać pozytywnie zarówno na spójność miasta, jak i na jego estetykę, a dodatkowo integrować użytkowników i pozwalać na identyfikację z obiektem, otoczeniem, miastem.

5. Próba integrowania miasta – warsztaty

Próbę dyskusji na temat scalania fragmentu struktury przestrzennej Zamościa podjęto podczas Ogólnopolskich Warsztatów Architektonicznych, które odbyły się w dniach 23-25 września 2015 roku w Zamościu i Lublinie. Podjęły one temat rejonu Rotundy, który jest niezwykle interesujący zarówno ze względów historycznych, krajobrazowych, jak i funkcjonalnych. Położony w sąsiedztwie Starego Miasta, nad zalewem Ośrodka Sportu i Rekreacji, jest miejscem atrakcyjnym i zobowiązującym zarazem gdyż podczas II wojny światowej Rotunda⁹ była miejscem kaźni, miejscem masowych egzekucji. Szacuje się, że życie straciło tu około 8 tysięcy osób.

Śladem po tym okresie jest brama z niemieckim napisem "Gefangenen Durchgangslager Sicherheitspolizei" („Jeniecki Obóz Przejściowy Policji Bezpieczeństwa”), znajdująca się przy wejściu na dziedziniec.

Teren ten nie jest objęty Miejscowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego, co przyczynia się do problemów funkcjonalno-przestrzennych. Niemniej, miejsce to posiada ogromny potencjał, a modernizacja tego rejonu, w połączeniu z odpowiednim programem społecznym, może pociągnąć za sobą rewitalizację całej dzielnicy. Ten proces z kolei może przełożyć się na scalenie całej południowej części Zamościa. Zmodernizowane tereny wokół Rotundy mogą stać się atrakcyjnym łącznikiem pomiędzy zabytkowym Starym Miastem, a nowymi dzielnicami położonymi na południu Zamościa.

⁷ J.K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 100-101.

⁸ A. Böhm, *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, Monografia nr 6, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1981, s. 8, 9.

⁹ *Czteryście lat Zamościa*, praca zbiorowa pod red. J. Kowalczyka, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1983.

Rys. 10. Uczestnicy i prowadzący podczas wizji lokalnej na terenie Rotundy, 23 IX 2015 r. Źródło: Archiwum Warsztatów Studenckich „Synergia w architekturze”, SPA WBiA, PL

W ramach warsztatów miała miejsce w pierwszym dniu wycieczka do Zamościa, podczas której uczestnicy spotkali się z Prezydentem miasta, Andrzejem Wnukiem. Przedstawił on stanowisko władz miasta dotyczące potrzeby rewitalizacji obszaru Rotundy, a także zapoznał zgromadzonych z obecną sytuacją miasta. Postanowiliśmy spotkać się w Zamościu po Konferencji.

Kolejnymi punktami programu były: zwiedzanie Starego Miasta oraz wizja lokalna na terenie Rotundy, podczas której zapoznano się z historią miejsca, a także wykonano szkicową dokumentację oraz inwentaryzację fotograficzną. Studenci i prowadzący spotkali się również z Marcinem Zamoyskim, potomkiem Zamojskich, założycieli miasta i byłym prezydentem Zamościa, który opowiedział o swoich doświadczeniach z czasów piastowania urzędu oraz pomysłach na ożywienie miasta. Kolejne dni uczestnicy spędzili w Lublinie, pracując w „WICA” Wschodnim Innowacyjnym Centrum Architektury, nowej części Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej. Czas ten poświęcony był na pracę w czterech grupach projektowych, liczących między 9 a 13 osób, pod opieką tutorów (pracowników Wydziału Budownictwa i Architektury oraz z Fundacji Na Dużą Skalę) do których zaproszone były lubelskie pracownice projektowe absolwentów kierunku Architektura (Tworzywo, H+Architektura, OMCD Architects, Karol Krupa Atelier). Studenci analizowali zebrane materiały, dyskutowali, wymieniali pomysły i wizje.

Ostatniego dnia każdy z zespołów przedstawił własną, oryginalną koncepcję zagospodarowania terenu Rotundy, a także poszanowanie i upamiętnienie ofiar terroru, który miał miejsce podczas II - giej wojny światowej.

Zasadami przyjętymi przez zespoły warsztatów były:

- przyjęcie osi widokowej ze starówki miasta promenadą do rotundy, z zaproponowaniem bezkolizyjnej komunikacji,
- założenie osi kompozycyjnej zagospodarowania terenu z ruinami zamczyska, z użytkowaniem aktywnym zalewu,
- renaturalizacja (przysłonięcie terenu pamięci).

Efektem pracy studentów był wachlarz możliwych rozwiązań i propozycji modernizacji oraz aktywizacji tego rejonu, który będzie przedstawiony na podsumowaniu konferencji i kolejno przekazany władzom Zamościa. Kreatywność adeptów architektury może stać się inspiracją dla zmian w rejonie Rotundy i utworzenia z tego miejsca ważnego punktu na mapie miasta, przeciwwagi – lub przedłużenia – dla zabytkowego Starego Miasta.

Rys. 11,12,13. Uczestnicy Warsztatów „Synergia w architekturze” podczas pracy we Wschodnim Innowacyjnym Centrum Architektury PL. Źródło: Archiwum Warsztatów Studenckich „Synergia w architekturze”, SPA WBiA, PL

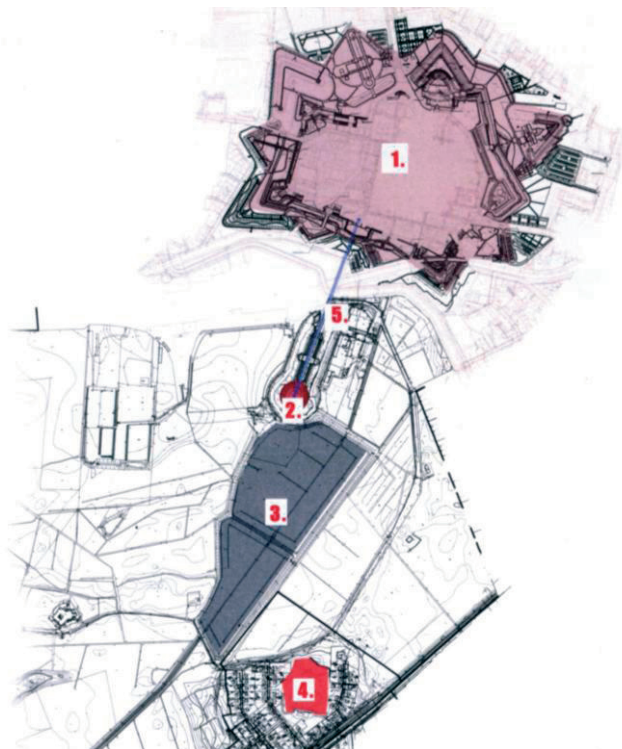
Grupa pierwsza, kierowana przez dr inż. arch. Natalię Przesmycką i H+ Architektura), zaproponowała rozdzielenie przestrzeni kontemplacji i zadumy oraz terenów rekreacji, w tym: powstanie promenady, strefy styku części muzeum z częścią plaży, drogi Męczenników Rotundy, strefy wejściowej do Muzeum – Rotundy oraz plaży.

Grupa druga (prowadzący: arch. arch. Karol Krupa, Katarzyna Kruk, Konrad Rolka – Pracownia Projektowa Tworzywo), skupiła się na zagospodarowaniu terenu wokół Rotundy oraz trasy wiodącej na Stare Miasto, proponując m.in.: linię świetlną prowadzącą do Rotundy, kładkę prowadzącą nad torami kolejowymi, zalanie obszarów wokół Rotundy, bramę z funkcją informacyjną, mosty, przejście pod bastionem, park.

Propozycją grupy trzeciej (prowadzący: arch. arch. Aleksandra Jarocka-Mikrut, Oskar Ciuryła – OMCD Architects) było oddzielenie od siebie dwóch obszarów (pamięci i rekreacji), „Zalewisko”, poprzez przeniesienie plaży i kąpieliska z dala od terenu Rotundy, wprowadzenie dodatkowej, niezależnej komunikacji, utworzenie „ścieżki życia” – miejsca odosobnienia i refleksji – oraz promenady położonej na osi widokowej, zaadaptowanie ruiny Zamczyska na kino letnie.

Grupa czwarta (prowadzący: arch. arch. Paulina Kałużna, Wojciech Lesiak, Olga Skoczylas) zaproponowała koncepcję opartą na idei Zamoyskiej Zalewy: powiększenie zalewu do rozmiarów XVIII-wiecznej Zalewy, wprowadzenie wielofunkcyjnych ruchomych platform – kultury, kampusu akademickiego i osiedla, budowa obszarów rekreacyjnych (plaża, scena), poszanowanie tkanki historycznej, przypomnienie genezy miasta – wielokulturowość, poprawa komunikacji między centrum a zalewem.

Warsztaty „Synergia w architekturze” były próbą twórczego i kreatywnego podejścia do dyskusji o zmianach przestrzennych, które powinny stać się udziałem Zamościa. Studenckie koncepcje ukazały świeże i ciekawe podejście do tematu modernizacji okolice Rotundy. Tereny te nie są jedynym rejonem w mieście, który wymaga analizy i konkretnych działań, mogą być jednak interesującym i reprezentacyjnym początkiem szerszej zakrojonych zmian.

Rys. 14. Analiza historyczna – 1. Stare Miasto, 2. Rotunda, 3. Zalew, 4. Zamczysko, 5. Oś widokowa.
Źródło: Archiwum Warsztatów Studenckich „Synergia w architekturze”, SPA WBiA, PL

6. Podsumowanie

„Nowy Zamość” - zarówno osiedle Nowe Miasto, jak i pozostałe dzielnice – wymaga pewnych przekształceń w celu przywrócenia spójności i harmonijnego wizerunku. Obecnie widoczny jest dysonans pomiędzy pieczołowicie odnowionym, zadbanym Starym Miastem o przemyślanym układzie, a nowymi częściami budowanymi sukcesywnie, lecz bez całościowego planu. Rzutuje to na całościowy odbiór miasta, w którym turysta chcący dotrzeć do zabytkowego centrum, musi przejechać przez przedmieścia i dzielnice śródmiejskie, które w chwili obecnej są nie reprezentacyjne. Jednak dzięki odpowiednim działaniom również te dzielnice mogą stać się wizytówką Zamościa.

Dobrym prognostykiem dla koniecznych zmian i dalszego rozwoju jest obecna aktywność władz miejskich, które od lat pracują nad wizerunkiem Zamościa – w tym jego rewitalizacją we współpracy z miastami partnerskimi. Utrzymanie tego trendu będzie z pewnością korzystne dla miasta.

Konieczna jest również dyskusja na temat re-integracji Nowego Miasta i pozostałych dzielnic Zamościa. W pierwszej kolejności należy rozważyć każdy rejon osobno i podjąć projekt rewitalizacji wybranych terenów. Dalszym etapem powinno być scalenie wszystkich dzielnic w jedną, spójną całość – zintegrowany organizm miejski. Dopiero wtedy Zamość może zasłużyć na miano „miasta spójnego” całościowo, a nie tylko w zakresie zabytkowego Starego Miasta..

Literatura

1. Böhm A. *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, Monografia nr 6, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1981/
2. Cabaj L., Cabaj J. *Zamość – Miasto idealne. Przewodnik po Starym Mieście*, Wydawnictwo Fotpress, Zamość 2012.
3. Kowalczyk J. (red.) *Czterysta lat Zamościa*. Wydawnictwo PAN, Wrocław 1983.
4. Fidecka U. *Kamienice ormiańskie w Zamościu*. Muzeum Okręgowe w Zamościu, Wydawnictwo ZSL, 1989.
5. Gawlikowski A. *Ulica w strukturze miasta*. COB-PBO, Warszawa 1989.
6. Herbst S. *Zamość*. Instytut Urbanistyki i Architektury, 1954.
7. Kondraciuk P. *Zamość kamieniem milowym w kulturze i dziejach Polski*. Muzeum Zamojskie w Zamościu.
8. Kowalczyk J. *Zamość. Przewodnik*. Zamojski Ośrodek Informacji Turystycznej, Zamość 1995.
9. Lenartowicz J.K. *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007.
10. Myczkowski Z., Wielgus K., Środulska-Wielgus J., Rymśza-Mazur W., Chajdys K. *Rejestracja krajobrazów warownych jako podstawa rewitalizacji dawnych twierdz*. Wiadomości Konserwatorskie 23 (2008).
11. Paszkowski Z. *Idea miasta. Przestrzeń i Forma*. Czasopismo Naukowo-Dydaktyczne PAN o/Gdańsk 17 (2012).
12. Przegon W. *Gospodarowanie krajobrazem w historycznym centrum Zamościa*. Czasopismo Techniczne 7-A (2008).
13. Sarnik-Konieczna M. *Problematyka rewitalizacji zamojskiego zespołu zabytkowego*. Fidesetratio 3(11) (2012).
14. Szpakowska E. *Atlas Miast Idealnych. XVI-XVIII wiek*. Przestrzeń i Forma. Czasopismo Naukowo-Dydaktyczne PAN o/Gdańsk 17 (2012).
15. *Twierdza Zamość. Koncepcja architektoniczno-krajobrazowa terenów pofortecznych frontu południowego przedpola*. Instytut Architektury Krajobrazu. Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2009.
16. Wrana J., Fitta A. *Trudne dziedzictwo wielokulturowości. Zamość i Lubartów – dwa przykłady z Lubelszczyzny*. Przestrzeń i Forma. Czasopismo Naukowo-Dydaktyczne PAN O/Gdańsk, „Rewitalizacja małych miast” 23 (2014).
17. Wrana J., Jarocka-Mikrut A., Gleń P. *Historical reenactment szansą popularyzację zabudowań Zamościa. Odtwórstwo historyczne na przykładzie Zamojskiego Bractwa Rycerskiego*. Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa (red. B. Szmygin), PKN ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa 2014.
18. Zarębska T. *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*, PWN, Warszawa 1971.

Synergy in non-ideal "ideal city" – the attempts to integrate Zamość

Jan Wrana

*Independent Architectural Lab, Faculty of Building and Architecture,
Lublin University of Technology, e-mail: j.wrana@pollub.pl*

Abstract: Zamość – realised dream of the great Hetman of the Crown, Jan Zamoyski (1542-1605) is a renaissance “ideal city”, which dates back to the year 1579 – the begin-

ning of city construction in accordance with the project of the Italian architect, Bernardo Morando (1540-1600). In the layout of the city back in those times one can see the references to the theoretical works of Pietro Cataneo and Giorgio Marini. As early as in 1580, Zamość received municipal rights, and after eight years it became the capital of the Zamoyski Family Fee Tail. During the partitions, from 1822, the function of the city reached outside of the walls to the South-East of Zamość, then fulfilling the function of the “fortress of Zamość”. Currently the “Old Town” – the strictly historical city centre, called the “pearl of Renaissance” – is one of sixteen districts of contemporary city of Zamość. Thanks to the activity of the municipal authorities since the 1990s, and the acquired EU funds, a program of revitalization of the Old Town has been ongoing - the change of the city’s image is taking place, and the activity of the local community cooperating with the partner cities is increasing. Outside the area of historic Old Town, the problem is noticeable, nowadays affecting most Polish cities - spatial chaos and lack of harmony in the spatial structure. Possible in the future actions, in order to restore cohesion and harmonious image of the city of Zamość as one of the examples for the Polish cities, were the topic of the first National Student Workshops “The Synergy in the Architecture of Lublin – Zamość 2015”, held between 23rd and 26th September 2015¹⁰ by the Independent Architectural Studio of the Faculty of Civil Engineering and Architecture of the University of Technology in Lublin, the Foundation of Development of the University of Technology in Lublin, and the Large Scale Foundation with its registered office in Poznań. The region defined during the first workshops is the Rotunda area (which is currently the Museum of Zamoyszczyzna Martyrdom) along with the neighbouring Sports and Recreation Centre, located in the centre of Zamość, within a small distance from the historic Old Town.

Keywords: ideal city, coherent city, caring for the quality of urban space, synergy.

¹⁰ The originator of the workshops was J. Wrana, (Head of IAS Independent Architectural Studio since 2008 year) inspired by professor Z. Bać’s concept of regular meetings during the workshops “HABITATS 2014”, in which the assistants working at the IAS - Piotr Gleń and Aleksandra Jarocka-Mikrut participated actively.

